

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDAGI NUTQ O'STIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR SAMARASI

G'ofurova Ma'mura Rashidovna

*Namangan davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: maqolada talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o'рни, samarasi, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari, yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi kabi masalalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, bilim va malakalarni takomillashtirish, raqamli texnologiyalar, xorij tajribalari, tashkil etish shakllari, samaradorlik.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕЧИ В САМОСТОЯТЕЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

Гофурова Мамура Рашидовна

*Наманганский государственный педагогический институт
Магистрант Узбекский язык и литература*

Аннотация: в статье рассматриваются роль и эффективность цифровых технологий в процессе совершенствования знаний и навыков выразительного чтения в рамках дисциплины "Культура речи". Анализируются зарубежные практики, формы организации уроков выразительного чтения и культуры речи с использованием цифровых технологий, а также соответствие новых компетенций предлагаемым образовательным средствам.

Ключевые слова: выразительное чтение, совершенствование знаний и навыков, цифровые технологии, зарубежный опыт, формы организации, эффективность.

THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING SPEECH IN THE PROCESS OF INDEPENDENT LEARNING

Gofurova Mamura Rashidovna

*Namangan State Pedagogical Institute
Master's student of the "Uzbek Language and Literature" program*

Abstract: This article discusses the role and effectiveness of digital technologies in the process of improving knowledge and skills in expressive reading within the framework of the

"Culture of Speech" discipline. It analyzes foreign practices, forms of organizing expressive reading and culture of speech lessons using digital technologies, as well as the alignment of new competencies with the proposed educational tools.

Keywords: *expressive reading, improvement of knowledge and skills, digital technologies, foreign experience, forms of organization, effectiveness.*

KIRISH

Mustaqil ta'lim – o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lib, talabaning muayyan fanga oid xususiy kompetensiyalarni egallash va rivojlantirish, mustaqil fikrlash, masala va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechimini izlash, uni taqdim etish ko'nikmalarini egallash hamda auditoriyada olingan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot va materiallarni mustaqil o'rganishga qaratilgan muhim o'qitish shakli. Bugun mustaqil ta'lim jarayoni samaradorligini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi va bu jarayon yuzasidan qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan A.Belits-Geyman, G.Kravchenko, I.Krasilnikov, M.Medvedeva, M.Nikitina, M.Orlova, Yu.Rubin, V.Fandeylar raqamli texnologiyalarni qo'llash, aralash ta'lim sharoitida o'qitish jarayonlarini jadallashtirish masalalarini o'rganishgan bo'lsa, xorijlik olimlardan K.Peppler, A. Alawad, R.Sweeny, R.Guillard-Patton, O.Gude, A.Pennisi, T.Smith, S.Wolffenbüttellar raqamli kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazishgan. Metodist olimi M.Sobirovaning fundamental tadqiqotlarida kasbiy mutaxassislikni rivojlantirishda ta'limdagi yondashuvlarning o'рни va ahamiyati, yondashuvlarning ta'lim sifatini oshirishdagi nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi[3-12]. Tadqiqotchi M.G'ofurova tadqiqotlarida [13-14] mustaqil ta'limni tashkil etish jarayonini takomillashtirish, bo'lg'usi mutaxassislarga mashg'ulotlar olib borishda integrativ yondashuvlar, nutqiy muloqot masalalari yoritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o'рни,

samarasi, bu boradagi xorij tajribalari, ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish shakllari, yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi kabi masalalar tahlil qilinadi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Tahlillar bugun XXI asrda axborot va kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim tizimida, xususan, oliy ta'lim tizimi filologik yo'nalish 1-kurslari o'quv rejasida ko'rsatilgan "Ifodali o'qish va nutq madaniyati" fanini o'qitishda ham zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini yanada oshirishni taqozo qilmoqda. Bu holat shubhasiz, mazkur fanni o'qitish sifatini yanada oshirish hamda talabalarda mazkur fan bo'yicha o'zlashtirgan bilimlaridan kundalik faoliyati davomida foydalana olish hamda kasbiy kompetensiyalari samaradorligini oshirish uchun ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv zaruriyatini yuzaga keltiradi. Buning uchun ushbu fanga tegishli huquqiy-me'yoriy hujjatlar va dasturlar orqali belgilab berilgan talablarni inobatga olgan holda dars jarayonlarini nafaqat zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shu bilan birga, axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalardan samarali foydalangan holda tashkil etish lozim.

Shu o'rinda, nutq madaniyatini o'qitish borasida XX asrda shakllangan va ayni paytda O'zbekiston ta'lim tizimida keng qo'llanilayotgan o'qitish uslublari bilan bir qatorda, ayni paytda, jahon tajribasida qo'llanilayotgan va o'zining ijobiy samarasini bergan "Tajribaviy ta'lim (Experiential learning)", "Loyiha uslubi (Project method)" kabi uslublarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish ham bugungi kunning muhim masalalaridan biridir.

Talabalarda nutq madaniyati fani doirasida ifodali o'qish bo'yicha bilim va malakalarini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalar, xususan, axborot kommunikatsion texnologiyalari va grafik ilovalarning ham ahamiyati katta.

Raqamli texnologiyalar yordamida yaratiladigan multimediali formatdagi materiallar o'zining ovoz va tasvirlarni aniq taqdim qilish, ma'lumotlarni yanada chuqurroq anglash uchun maxsus effektlarni yarata olish hamda keng ko'lamli vizual

ma'lumotlar taqdim eta olish imkoniyalari bilan ta'lim sohasida beqiyos ahamiyatga ega.

Darslarda kompyuterlardan foydalanish o'quv jarayonining har ikki subyekti -- o'qituvchi va talaba faolligini oshiradi, ta'lim olishning individuallashtirishini ta'minlaydi. Natijada, talaba shaxsining rivojlanishi ham rag'batlantiriladi, uning qaror qabul qilishda mustaqilligi, tashabbuskorligi, vazifalarni aniq bajarishiga bo'lgan ishonchi ortadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va talaba o'rtasida qaytar aloqa sezilarli darajada oshadi. Bu jarayon pedagogik faoliyat uchun muhim jihatlar hisoblanadi.

Tajriba ishlarini olib borish jarayonida xorijiy mamlakatlar, jumladan, Finlyandiya va Janubiy Koreya mamlakatlari misolida nutq o'stirish, nutq madaniyati ta'limi tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribalarini o'rganib chiqdik.

Finlyandiya tajribalarida raqamli texnologiyalarga bo'lgan e'tibor asosan ikki maqsadga qaratilgani kuzatildi:

- birinchidan, talabalarning dasturlash, ma'lumotlarni tahlil qilish, dizayn va boshqa talab yuqori bo'lgan hamda texnologiyalarga bog'liq kompetensiyalarini rivojlantirishga ko'maklashish;
- ikkinchidan, talabalarga yo'naltirilgan ta'lim, fanlararo ta'lim, izlanuvchan ta'lim, loyihaga yo'naltirilgan ta'lim va boshqalar kabi ma'lumotlardan ochiq foydalanish imkoniyati va o'quv samaradorligini oshirish vositalaridan foydalanish natijasida ijobiy natijalar bergan pedagogik yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash.

Koreya ta'lim tizimida Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash va ulardan keng foydalanishni 2005-yilda boshladi va hukumat raqamli texnologiyalarni ta'limni rivojlantiruvchi asosiy vositalardan biri deb hisoblaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati, notiqlik va san'at fanlarini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarda nafaqat mazkur fanlarga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, talabada nafosatni, tafakkur qilishni, mantiqiy hamda izchil fikrlashni shakllantirishda ko'maklashadi. Ularda olingan bilimlarni uzoq vaqt yodda saqlab qolish hamda kelajakka oid bilim va malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Raqamli qurilmalardan unumli foydalanish esa mustaqil izlay olish, kerakli ma'lumotni qisqa muddat ichida qidirib topish, o'qituvchi va talaba o'rtasida muntazam fikr almashib turish kabi imkoniyatlarni yaratib berish orqali ma'lumotlarni muntazam takrorlanib turishini ta'minlaydi va shu orqali talabalarda "mustahkam bilim" shakllanishini ta'minlaydi.

Ifodali o'qish va nutq madaniyati darslarini raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etishning bugungi holatini quyidagi yo'nalishlarda ko'rib chiqishimiz mumkin:

- **multimedia yordamida tashkil etiladigan darslar.** Sinfda bitta kompyuter mavjud, o'qituvchi uni «elektron doska» sifatida ishlatadi.
- **butunjahon Internet tarmog'iga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan darslar** (ham multimedia, ham kompyuter yordami bilan tashkil etilishi mumkin).
- **kompyuter yordamida tashkil etiladigan darslar.** Bunday darslar bir nechta kompyuterlar (odatda kompyuter sinfida) yordamida tashkil etiladi, barcha o'quvchilar ularda bir vaqtning o'zida yoki navbat bilan ishlashi bilan amalga oshiriladi.

Ifodali o'qish va nutq madaniyatining o'zi kabi uni o'qitish ham kundan-kun rivojlanmoqda va foaoliyat doirasi kengayib bormoqda. Yillar sari yangi vositalar, usullar va materiallar o'qitish jarayoniga integratsiya qilinmoqda. Bu jarayonda raqamli texnologiyalardan foydalanish dars sifatini oshirishga xizmat qiladi va qisqa vaqt ichida mavzu yuzasidan ko'proq ma'lumot olish imkoniyatini beradi.

Shu o'rinda, raqamli texnologiyalarni tasniflashda uning xususiyatlarini ham inobatga olish zarur. Raqamli texnologiyalar ta'rifi barcha elektron vositalarni, avtomatik tizimlarni, texnologik qurilmalarni va ma'lumotlarni ishlab chiqaradigan yoki saqlaydigan resurslarni o'z ichiga oladi.

Tahlil qilingan va dunyo tajribasida keng qo'llanilgan tajribalar asosida shuni aytish mumkinki, tadqiqotchilar nutqni rivojlantirishga oid ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilishda turli vositalardan foydalanganlar. Biz bu vositalarni ularning xususiyatlaridan kelib chiqib, rastrli grafika, vektor grafikasi, video tahrirlash dasturi va interaktiv turlarga ajratdik. Shu bilan birga talabalarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha ko'nikmalarni

shakllantirishda nutq madaniyati fani uchun ajratilgan o'quv soatlari, mavzularda raqamli texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'quv materiallarni ikki guruhga ajratish mumkin. Bular:

nazariy darslarda foydalanish uchun mo'ljallangan interaktiv vositalar;
amaliy bajarish uchun mo'ljallangan grafik ilovalar.

O'quv auditoriyasida foydalanish imkoniyatlaridan kelib chiqib, birinchi guruh materiallarini uch guruhga bo'lish mumkin:

- a) onlayn interaktiv dasturlar;
- b) oflayn interaktiv o'quv vositalari;
- s) gibrid o'quv vositalari.

Ikkinchi guruh materiallari ham o'z o'rnida uch turga bo'linadi:

- a) rastrli grafik dasturlar;
- b) vektorli grafik dasturlar;
- s) uch o'lchamli grafik dasturlar.

Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarda namunaviy dasturda keltirib o'tilgan talablar, jahon tajribasida qo'llanib kelinayotgan "XXI asr malakalari"ni talabalarda shakllantirishni mustaqil ta'lim jarayonida mavjud o'quv dasturi asosida quyidagi tartibda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Raqamli texnologiyalar yordamida «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanidan talabalardagi mavjud hamda yangi shakllanadigan kompetensiyalarning taklif etilayotgan ta'lim vositalariga mutanosibligi

Dars shakli: amaliy			
Mavzu nomi	Kompyuter ilovalari	Namunaviy dastur da «Ifodali o'qish va nutq mada niyati» fani uchun	Yangi shakllantirilayotgan kompetensiyalar

1-mavzu: Barmoq vazni- dagi she'rlarni ifodali o'qish	Web sahifalar	- barmoq vazni- dagi she'rlarni ifodali o'qish;	- so'zlarni aniq talaffuz qilish; - tinglovchilar e'tiborini torta olish;
	E-kitoblar		- raqamli texnologiyalar bilan ishlash;
	Taqdimotlar	- erkin vazndagi she'rlarni ifodali o'qiy olish;	- tanqidiy fikrlash;
2-mavzu: Erkin vazndagi she'rlarni ifodali o'qish	Virtual reallik		- barmoq vaznidagi, erkin vazndagi, aruz vaznidagi she'rlar talaffuzidagi farqni anglash;
	Adobe Illustrator;	- aruz vaznidagi she'rlarni ifodali o'qish olish;	- ta'lim olishni o'rganish;
3-mavzu: Aruz vaznida- gi she'rlarni ifodali o'qish"	3DMax.		- bilim va ma'lumotlarni qayta ishlash;
			- kreativ fikrlash;
			- estetik sezgirlik;
			- vizual idrok etish;
			- milliy madaniyatga oid kompetensiyalar;
			- nutq ta'sirchanligini oshirish.

Ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarni ifodali o'qish va nutq madaniyati darslariga integratsiya qilish o'quvchilarda nafaqat mavjud ta'lim standartlarida belgilangan kompetensiyalarni, shu bilan birga, jahon talablari asosidagi kompetensiyalarni ham shakllantirilishga omil bo'la oladi.

Shu o'rinda mazkur kompetensiyalarni ichzillik, ketma-ketlik hamda bo'limning mazmunga muvofiq olgan holda shakllantirish uchun talabani kerakli ta'lim vositasi bilan ta'minlashga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Nutq o'stirish va nutq madaniyati darslarida foydalaniladigan raqamli texnologiyalarni tizimlashtirish o'quv jarayonida maqsadli yondashuv hamda zaruriy kompetensiyalarni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar juda keng qamrovli bo'lib, tizimlashtirish orqali talabalarga ayni qanday tizimdagi texnologiyani o'rgatishni tanlashda yordam beradi.

Talabalarning zamonaviy darslarga oid amaliy ko'nikmalari hamda nutq madaniyatiga oid nazariy bilimlari ko'lamini yanada kengaytirish maqsadida ifodali o'qish va nutq o'stirish ta'limi jarayoniga yangicha yondashish, uning mazmunini zamon talablariga moslash, o'quv materiallarini raqamli vositalar bilan boyitish orqali nutq madaniyati darslarini an'anaviy-raqamli (traditional+digital) ko'rinishda uyg'unlashtirish lozim.

Talabalarning raqamli kompetentligini shakllantirish uchun nutq madaniyati darslariga doir o'quv materiallarini tizimlashtirish, jumladan, ifodali o'qish darslarini kompyuter grafikasi, raqamli tasvir, fotografiya va demo (multimediali taqdimot) kabi raqamli ish shakllarini kompyuterli imitatsiya orqali loyihalash zarur.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda quyidagi tamoyillarga asoslanish ta'limni to'g'ri tashkil etishda ko'maklashadi:

- o'quv badiiy-ijodiy faoliyatning ifodali vositalarini boyitish tamoyili;
- ko'p badiiy xarakterga ega ijodkorlik ta'lim tamoyili;
- o'quv jarayonida kompyuter dasturlari foydalanuvchisining interaktiv rolini badiiy ma'lumotlarni boshqarish orqali oshirish tamoyili;
- o'quv-badiiy-ijodiy faoliyat muhitining muxtorligi tamoyili.

XULOSALAR

Nutq o'stirishga oid ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning dizaynga oid ko'nikmalarni intensiv rivojlantirish, nazariy, amaliy va onlayn darslarni raqamli o'qitish tamoyillari asosida loyihalash hamda tajribaviy ta'lim nazariyasi (Experiential Learning Theory)ga asoslangan holda tashkil etish orqali talabalarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 20.09.2017; 75-sessiyasida o'zbek tilidagi nutqi. <http://www.gazeta.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6084-son Farmoni. 2020- yil 20-oktabr.
3. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur

- Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
4. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp.z o.o."iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
5. Sobirova, M. (2020). The role of the family in the development of the integration process in science and education. "A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal" (<https://journalnx.com/papers/20151362-the-integration-process.pdf>) impact faktorga ega bo'lgan DOI raqamli jurnali. 2020 y. 18-19 uyun. – B. 1161-1166.
6. Sobirova, M.Y. (2024). Ona tilining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 104-110.
7. Yusupdjanovna, S.M. (2024). Innovation-integration approach to developing students' language and communicative competence. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(05), 43-50.
8. Makhbuba Sobirova, Matlubakhon Karieva (2024). The Role of National values in Education. <http://journal.nun.uz> Social sciences. O'zbekiston milliy Universiteti xabarlar, 2024, [1/9] ISSN 2181-7324. B-178-180.
9. Sobirova, M.Y. (2024). Qadriyat – insonni rag' batlantiruvchi kuch. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. 2024-yil, 2(10)-son. 28-32-betlar. ISSN 2181-3787 E-ISSN 2181-3795
10. Sobirova, M.Y. (2024). Innovation-integration approach to the development of speaking competence of student.s <https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/> ETHIDPIAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. Volume: 11, Issue 05, May-2024 SJIF 2019: 4.702 2020: 4.737 2021: 5.071 2022: 4.919 2023: 6.980 2024: 7,662
11. Sobirova, M.Y. (2024). Development of oral speech competence of students. <http://www.academicpublishers.org/> International journal of artificial intelligence (ISSN: 2692-5206) Volume 04, Issue 03, 2024. Published Date: - 04-06-2024.
12. Sobirova, M.Y. (2024). Enhancing the mechanisms and factors of improving the literacy of upper school students based on an innovative approach. <https://journal.silkroad-science.com/index.php/EJHEAA/article/view/810>. European journal of higher education and academic advancement. VOL.1NO.8(2024) 3 aug 2024, - B 21-28 ISSN: 3032-1123 (Global Impact factor).
13. G'ofurova M. Mustaqil ta'lim jarayonlarini rivojlantirish. "Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" mavzusidagi **Respublika** ilmiy-amaliy konf. materiallari. – Namangan. 10-11-oktabr, 2024-yil. – B.479-483.
14. G'ofurova M. Mustaqil ta'limni tashkil etish jarayonini takomillashtirish. "Kelajak o'qituvchisi-kelajak bunyodkori" mavzusidagi II **Xalqaro** ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami. – Namangan. 11-noyabr, 2024-yil. – B.18-25.